

АСПЕКТИ ОТ ВЪЗСТАНОВЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЗЕМЕДЕЛСКИ НАРОДЕН СЪЮЗ „НИКОЛА ПЕТКОВ“ (1989-1990)

Никола Шиндаров

Промените в Източния блок през втората половина на 80-те години на XX в.¹ водят до разрастване на опозиционното движение в България. Редом с неформалните структури се забелязва активност сред привържениците на старите опозиционни партии². Още до края на 1989 г. са проведени първи събрания на земеделци, социалдемократи и демократи.

Опозиционните земеделци са поставени в по-различна ситуация от останалите възстановяващи се партии. Съществуването на Български земеделски народен съюз (БЗНС³) през целия период на социализма обуславя зараждането на сложни взаимоотношения между дългогодишния коалиционен партньор на Българската

¹ Промените са свързани със съветското преустройство, започнато от реформаторското крило в Комунистическата партия на Съветския съюз начело с Михаил Горбачов, и отказа на СССР от контрол над сателитните държави в Източна Европа. Вж. Баева, И. България и Източна Европа. С., 2001; Верт, Н. История на Съветския съюз. С., 2000; Марчева, И. Конфликтът Михаил Горбачов – Тодор Живков (Или още веднъж за съветско-българските отношения в контекста на перестройката през втората половина на 80-те години на XX век) - В: Историята – професия и съдба. Сборник в чест на 60-годишнината на член-кореспондент д. ист. н. Георги Марков. С., 2008

² Неформалните структури са дисидентски организации, които се развиват в България през 1988-1989 г.. Под „стари“ опозиционни партии се има предвид Демократическата и Социалдемократическата, както и БЗНС „Никола Петков“, развивали дейност през втората половина на 40-те години на XX в. Вж. Калинова, Е., И. Баева. Българските преходи 1939-2010. С., 2010, Христова, Н. Специфика на българското „дисидентство“. С., 2005.

³ В статията по този начин се изписва само официалният БЗНС. С цел избягване на стилови повторения на места се използват и „оранжев“ съюз, „оранжеви“ земеделци, официалният съюз.

комунистическа партия (БКП) и новосформиращия се Български земеделски народен съюз „Никола Петков“ (БЗНС „Н. Петков“⁴), които оказват съществено влияние върху процеса на възстановяване на последния.

Статията разглежда само някои аспекти от възстановяването на БЗНС „Никола Петков“, представящи опитите за публична изява на опозиционни земеделци, интензификацията на възстановителните процеси след 10 ноември 1989 г., постигането на онези привични за една политическа партия белези – провеждане на конференция, избиране на ръководство и изграждане на структури, намиране на място за партийна централа, официално регистриране и др. В хода на изследването бегло са засегнати и някои немаловажни, но обширни въпроси, свързани с дейността на „зелените“ земеделци – присъединяването им към СДС, дългите преговори за единство с БЗНС, участието им на Кръглата маса и др.

Групови опозиционни прояви от началото на 1989 до 10 ноември 1989 г.

Акции на опозиционно настроени земеделци се отчитат още в началото на 1989 г.

Една от първите групови изяви на привърженици на БЗНС „Н. Петков“ е писмо, написано и изпратено до властите на 10 февруари 1989 г., от четиримата земеделски дейтели Никодим Попов, Сиво Чапаров, Железан Райков и Михаил Михайлов. В писмото се иска да бъде реабилитиран Никола Петков, а също и неговите последователи⁵, репресирани от властта⁶.

На 15 март 1989 г. е изпратено ново писмо до председателя на Държавния съвет Тодор Живков⁷, подписано от 12 николапетковисти от Старозагорско начело с Тодор Кавалджиев. В него е отправена остра критика срещу наболели проблеми в страната –

⁴ В различните източници съюзът се изписва като БЗНС-Н. Петков, БЗНС (о), БЗНС (о) Н. Петков, често с политическо послание. В статията се използват БЗНС „Н. Петков“, БЗНС „Никола Петков“, „зеленият“ съюз, опозиционният съюз, забраненият съюз, николапетковисти и производни на посочените.

⁵ Никола Петков е земеделски политически деец и министър в правителството на Отечествения фронт. От лятото на 1945 г. излиза в опозиция и създава свой земеделски съюз, с който участва в изборите за Шесто велико народно събрание през 1946 г. През лятото 1947 г. срещу него е проведен съдебен процес, на който е осъден на смърт и след това обесен. Партията му е забранена със закон, а последователите ѝ са репресирани. Вж. Огнянов, Л. Държавно-политическата система на България 1944-1948. С., 2006; Цветков, Ж. Съдът над опозиционните лидери. С., 1991.

⁶ Началото. СДС – политически обзор и хронология. Съставител Калин Йосифов. София, 2008, с. 183; Хорозов, Кр. Проиграна борба. Факти и документи. София, 2001, с. 33

⁷ В сборника „Началото. СДС – политически обзор и хронология. С., 2008“ от Йордан Хаджиенев писмото е до Г. Атанасов, но в копие, запазено в архива на Тодор Кавалджиев, се посочва, че е до Т. Живков.

обезлюдените села, занемареното и непродуктивно земеделие, лошото качество на промишлената продукция, недостигът на стоки от първа необходимост и други. Не е пропусната и вината на комунистите, че след 9 септември 1944 г. тръгват *„по пътя на насилието и конфронтацията“* и карат *„земеделския съюз да излезе в опозиция“*, припомнена е и *„насилствената и прибързана“* колективизация. Авторите му заявяват, че срещу организацията на николапетковистите през годините се е водила *„безогледна клеветническа кампания, придружена с насилия и терор“*, чийто край е забраната на същата и *„ликвидирането на нейния ръководител Никола Петков чрез един скалъпен, антиконституционен съдебен фарс през лятото на 1947 година“*. Като *„неоспорима историческа истина“* е обявено, че Никола Петков е невинен, а също и неговите *„съратници и последователи“* и трябва да бъдат реабилитирани. Изказана е подкрепа към написаните писмото от 10 февруари и на свой ред призовават да бъде обезсилен и премахнат законът за разтуряне на БЗНС „Н. Петков“ и да бъде вдигната забраната върху свободното и нормално съществуване на организацията, нейните поделения и печат, а също да бъдат амнистирани все още намиращите се в затворите политически затворници и *„прокудените“* в чужбина политически емигранти⁸. Проявата на подобна опозиционна дейност е свидетелство за изменените обществени нагласи, дължащи се на наличието на натрупан известен дисидентски актив в предходната година, на съществуващите международни механизми за защита на правата на гражданите⁹, но и на съобразяването на властта с общоевропейския процес на сътрудничество.

Тези две акции карат министъра на вътрешните работи Димитър Стоянов на заседание на Политбюро на Централния комитет (ЦК) на БКП, проведено на 17 март 1989 г., да представи като наложително разработването на *„варианти и мерки за действие, за да се пресекат евентуални опити за създаването на опозиционна земеделска политическа партия“*, като повод са действията на *„Железан Райков и група бивши опозиционери“*, които искат реабилитирането на Никола Петков, но притеснението е подсилено и от земеделските опозиционни дейци в емиграция начело с Ценко Барев^{10 11}.

⁸ Централен държавен архив (ЦДА), ф. 1314, оп. 1, а.е. 11, л. 1-3; Началото..., с. 184 – 189; Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 34-35

⁹ Такава роля изпълнява организацията Хелзинкски наблюдател, която сигнализира при нарушаване на гражданските права.

¹⁰ Ценко Барев е член на разтурения БЗНС „Никола Петков“ и политически емигрант. В чужбина участва активно в организирането на намиращите се зад граница опозиционни земеделски дейци.

¹¹ Стенограма от заседание на Политбюро на ЦК на БКП, 17 март 1989 г. [http://www.omda.bg/public/arhiv/prilojenia/dokumenti_bkp/17031989_2.htm], посетено на 19.12.2020 г.]

На 11 юни 1989 г. в Славовица, където ежегодно се провежда събор в памет на Александър Стамболийски, се събират множество сдружени земеделци от БЗНС, а също и активисти на БКП. Опозиционните земеделци вземат предварително решение да използват удобния случай, за да проведат по-мощна акция, изразяваща се в шествие от къщата на Стамболийски до центъра на селото, придружено от лозунги – *„Не на арендата, върнете ни земята, тя е наша“*, *„Не на Диктатурата, ние сме за демокрация“*, *„Не на забраната на БЗНС „Н. Петков“ и неговите поделения“*, а след това да превземат трибуната и да използват микрофоните за представяне на исканията си, но са смутени от присъствието на министъра на вътрешните работи Димитър Стоянов и усилената охрана. Затова се задоволяват с друга акция - подготвен от Георги Скачков призив до Държавния съвет, ЦК на БКП и западните радиостанции, е подписан от 22 души начело с опозиционния депутат от Шестото велико народно събрание Иван Гинчев. Съдържанието е сходно с призива на николапетковистите от Старозагорско от 15 март – реабилитация на Н. Петков и другарите му и възстановяване на БЗНС „Н. Петков“. Още същата вечер писмото е предадено от Николай Ненчев и прочетено по западните радиостанции¹².

Тази земеделска активност започва да се забелязва и от неформалните дисидентски групи, които отчитат, че през лятото на 1989 г. по западните радиостанции се обаждат и първите николапетковисти от Нова Загора, а след това и от други краища на страната¹³.

Паралелно се провеждат и редица срещи на малки групи привърженици на опозиционния БЗНС „Н. Петков“ в Перник, Варна и по други места, където се обсъждат предстоящи задачи, свързани със събиране на подписи, подготовка на мероприятия и писма до властите¹⁴.

Въпреки че във връзка с организираното мероприятие в Славовица в мемоарната литература се срещат податки за последвали репресии¹⁵, във връзка с новите условия от лятото на 1989 г. и след решенията на Виенската среща¹⁶, органите на МВР започват да

¹² Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 35-36; Баталов, Д. В зората на прехода (от март 1989 до март 1990) – В: 100 години БЗНС. Юбилеен сборник. Пловдив, 2000., с. 179-180

¹³ Желев, Ж. Въпреки всичко. Моята политическа биография. София, 2005, с. 263

¹⁴ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 32

¹⁵ Пак там, с. 35-36

¹⁶ Срещата е част от Хелзинкия процес на сближаване между Изтока и Запада и се провежда в периода ноември 1986 - януари 1989 г. във Виена. На нея представителите на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа провеждат няколко кръга от паралелни преговори, завършили с общи решения. България предприема мерки за прилагането на нейните решения, особено в хуманитарната област.

разчитат повече на открити и законосъобразни средства и превантивни мерки. Събиранията на членовете на бившата земеделска опозиция не са препятствани явно, макар че на тях открито се критикуват комунистите и тяхната политика, *„довела до разрушаване на българското село“*, коментират се процесът срещу Никола Петков, желанието за възстановяване на съюза и връзките с неговото представителство в Париж. През август в дома на починалия земеделски водач Вергил Димов се прави първият безрезултатен опит за възстановяване на БЗНС „Никола Петков“. Въпреки това оценката за мащаба на активността на „зелените“ земеделци, която дава Любомир Собаджиев¹⁷, не е висока, според него традиционните опозиционни партии не дават *„почти никакви признаци на живот до деня на основаването на СДС“*, а някои от лидерите им впоследствие, като Милан Дренчев и Петър Дертлиев, се появяват след 10 ноември 1989 г.¹⁸

Действително организационните прояви на николапетковистите продължават в писмена форма. Такава е и изпратеното поздравително писмо до конгреса на Международния селски съюз, проведен в Брюксел на 24 септември 1989 г. Написано от Никодим Попов, Сиво Чапаров, Тодор Кавалджиев, Крум Хорозов, Димитър Баталов и др., в него за *„достойни“* наследници на Александър Стамболийския са обявени Г. М. Димитров и Никола Петков. Авторите са обнадеждени и от процесите на *„смели и радикални реформи, които се развиват в СССР и някои други източноевропейски страни, доказали по недвусмислен начин, че без демокрация и свобода няма и не може да има мир и социален прогрес“*¹⁹.

Призиви са отправени и по време на Екофорума, но те попадат в сянката на екопротеста в градинката пред „Кристал“²⁰. В навечерието му зачестяват срещите между активисти на забранения съюз, осъждани и изтърпели наказания по затвори и лагери за *„контрареволуционна дейност“*, на които се обсъжда създаването на *„легален комитет или организация“* за *„изява“* пред световната общественост и на структури на опозиционен БЗНС. В средата на октомври земеделски опозиционни групи са създадени в Перник, Варна, Хасково, Плевен, Стара Загора. Обществените промени проличават и на събрание на общинската земеделска дружба на БЗНС в квартал „Младост“ в София, на която проф. Мито Исусов, по това време директор на Института

¹⁷ Любомир Собаджиев е български дисидент, по това време участва в създаването на „Комитет 273“, а по-късно и на Движение „Гражданска инициатива“.

¹⁸ Луджев, Д. Революцията в България 1989-1991. Книга 1. София, 2008, с. 158

¹⁹ ЦДА, ф. 1314, оп. 1, а. е. 45, л. 1-2; Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 35

²⁰ Огойски, П. Записки по българските страдания 1944-1989 г. Книга трета. София, 2000, с. 368

по история при БАН, говори, че на 9 септември 1944 г. в България не е извършена социалистическа революция, че БЗНС минава в опозиция поради насилническата политика на комунистите, а Никола Петков е „неин мъченик“²¹. С активното участие на николапетковисти се създава и Инициативен комитет за образуване на Клуб на репресираните след 1945 г., като откритото му писмо от 26 октомври 1989 г. е подписано от Тодор Кавалджиев, Никодим Попов, Димитър Баталов и други земеделци²². Николапетковистите към този момент имат връзки и с опозиционните земеделци в чужбина, които са разединени на два лагера, формирани около Димитър Кръстев и Искър Шуманов от една страна и Ценко Барев от друга. На посещение при Ценко Барев Крум Хорозов получава писмо за Никодим Попов и още едно за това как да се действа в първия момент на промяната²³.

Посочените примери не изчерпват изцяло дейността на николапетковистите, но са достатъчни, за да бъде изведена общата динамика, с която се развиват процесите. Очертават се скромни съпротивителни акции, дори на фона на трудно проходащото българско дисидентство. Моделът на поведение обаче е логичен, ако отчетем някои моменти от житейския път на николапетковистите. Неформалните дисидентски структури от средите на художествено-творческата и научна интелигенция имат привилегията да се ползват с известна защита от по-близките до властта свои членове, същевременно, макар някои от тях да са изпитвали върху себе си действия от репресивен характер, изразяващи се в загуба на работно място или въдворяване по месторождение, малко от тях познават методите за разправа с опозиционно настроените лица от времето на сталинизма, какъвто е случаят с николапетковистите. Именно този „лагерен актив“ може да се счита за една от причините, възпиращи по-активната им дейност. От оставеното от последните мемоарно наследство се разпознава ясно изразен профил на групи с конспиративен характер, които очакват наказания от властта за действията си, а не противоборство с нея.

От 10 ноември 1989 г. до Възстановителната конференция (9 декември 1989 г.)

²¹ Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 180-181

²² Баталов, Д. В зората на прехода..., с. 182; ЦДА, ф. 1314, оп. 1, а. е. 12, л. 1

²³ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 29, 37

Засилена активност сред николапетковистите се усеща след 10 ноември. Основната цел, която стои пред опозиционно настроените земеделски дейци след ноемврийския пленум на БКП, е възстановяването на БЗНС „Никола Петков“.

Още на 12 ноември 1989 г. в Стара Загора е изготвено писмо от Тодор Кавалджиев, Д. Савов, Ж. Иванов, Д. Баталов, С. Чапаров и В. Горов до Петър Младенов, вече генерален секретар на БКП. В писмото се разкрива и отношението спрямо БЗНС, за когото казват, че не го признават и няма да го признаят за страна в земеделското движение. Допълват, че БЗНС няма как да бъде втора, алтернативна партия, че носят част от вината за събитията от 1947 г., че нямат програма, с която да бъдат алтернатива и просто трябва да си отидат, заедно със *„сталиновата тоталитарна система“*. Изразена е и позиция в защита на българските турци, актуален въпрос за българското общество, който е използван от формиращите се опозиционни структури за критика спрямо властите. Решението на проблемите в страната те виждат в свободното и легално съществуване на независими партии и сдружения и на първо място тези от обединената опозиция „БЗНС (о)“²⁴ и БРСДП. Искане се отново реабилитацията на Никола Петков и на *„хилядите жертви на небивалия терор“*, откриване и препогребване на костите му, както на Имре Над в Унгария. Повдига се отново и въпросът с политическите емигранти, за които трябва да се подготви пълна и безусловна амнистия. В края на писмото е отчетен фактът, че Петър Младенов не е участвал и *„не носи отговорност за трагичните събития от периода 1945-47 г.“*, което дава надежди, че може да проведе борба с грешките от миналото. Въпреки апелите за възстановяване на партията, документът все пак е подписан със забележка, че това са частни лица и не представляват група или организация²⁵.

В литературата има известно разминаване относно една от сбирките след 10 ноември 1989 г. Според Димитър Баталов в дома на Михаил Михайлов се събират двадесетина земеделци с цел възстановяване на организацията. Участват познатите Вангел Горов, Тодор Кавалджиев, Никодим Попов, Димитър Баталов и др. Там те обявяват комитет от тринадесет души, който отново настоява пред Държавния съвет за отмяна на Закона за разтуряне на БЗНС и пълна реабилитация на всички репресирани. Недю Недев в книгата си за Милан Дренчев твърди, че има такава в дома на Йосиф

²⁴ Изписването по този начин на съюза има донякъде политическо послание. Тезата на николапетковистите е, че през есента на 1945 г. техният съюз е бил обединен с всички останали и затова тази тема е безпредметна, когато се обсъжда съществуването на официален БЗНС, БЗНС „Врабча 1“ и евентуално обединение.

²⁵ ЦДА, ф. 1314, оп. 1, а. е. 13

Петров, където се събират 13 души, и на нея се взема решение да се свика национална възстановителна конференция, на базата на което Милан Дренчев и Йосиф Петров, които познават изпитани кадри, влизат във връзка с окръзите. За част от участниците в събитията именно тази сбирка е начало на възстановителния процес²⁶.

В крайна сметка резултатът от нея е изготвено обръщение до председателя на Народното събрание Станко Тодоров от 17 ноември 1989 г., в което те вече се представят като „*група бивши членове на бившия БЗНС (о) – Никола Петков и техни съмишленици*“. Настояването е на основание на чл. 82 от Конституцията да бъде внесено в Народното събрание предложение за отмяна на решението на Великото народно събрание за разтуряне на БЗНС „Н. Петков“ и неговите секции. Подписано е от Михаил Михайлов, Никодим Попов, Тодор Кавалджиев и други²⁷.

На същия 17 ноември се провежда и четвъртата среща на лидерите на неформалните движения, проведена в Софийския университет, в читалнята към библиотеката на Историческия факултет. На нея е поканено по-широко представителство и за пръв път присъстват Милан Дренчев и Михаил Михайлов от името на БЗНС „Н. Петков“²⁸.

Групата на николапетковистите явно започва да придобива тежест, тъй като на следващия ден, когато е проведен митинг на опозицията, те са намерени около възпоменателната плоча на Петко Д. Петков от Николай Петрини, Виолета Радева и Валентин Янев от БЗНС, които ги запознават с изготвеното от тях открито писмо, имащо за цел, чрез създаването на Инициативна група на сдружени земеделци в подкрепа на преустройството, да принуди ръководството на БЗНС начело с Петър Танчев да поеме отговорността си за допуснатите грешки преди 10 ноември и да напусне ръководството²⁹. Погледнато от другата страна предложението да заемат позиция в борбата между „оранжевите“ не изглежда толкова привлекателно. На митинга реч държи Милан Дренчев, макар и да е прекъснат от припаднал човек сред тълпата³⁰.

Последните събития довеждат до ново обръщение от група бивши дейци, членове и съмишленици на „БЗНС (о) - Никола Петков“ от 22 ноември 1989 г., адресирано до Народното събрание и Държавния съвет, което, по поръчение на подписалите го 201

²⁶ Баталов, Д.. В зората на прехода..., с. 182; Недев, Н. Милан Дренчев. Идеология и борби. София, 1996, с. 162

²⁷ ЦДА, ф. 158Б – Частични постъпления, л. 4-5; ЦДА, ф. 1314, оп. 1, а. е. 14, л. 1-2; Началото..., с. 189-191

²⁸ Желев, Ж. Въпреки всичко..., с. 254

²⁹ Радева, В. Обол за лодкаря Харон. Всеки живот е роман. Русе, 2016, с. 85

³⁰ Огойски, П. Записки..., с. 380

души, е внесено от Михаил Михайлов. Аргументирано с протичащите обществени процеси в страната и *„духа на Хелзинки, Мадрид и най-ново време Виена“*, се иска изпълнението на две точки: 1. Отмяна на закона за разтуряне на БЗНС „Н. Петков“ от 1947 г. 2. Разрешение за законното му право да съществува, като се премахнат всички пречки пред неговото възстановяване. Обявяват готовността си да образуват и акционен комитет, който да подготви, организира и проведе учредителна конференция за възстановяването на съюза, да приеме програмна декларация и да определи структурата и органите му на управление. Програмата е заявено, че ще бъде тази на БЗНС „Н. Петков“ преди разтурването му, допълнена с нови моменти, отразяващи условията към 1989 г.³¹

Извършената набързо подготовка води до нова сбирка на 25 ноември 1989 г. в дома на Йосиф Петров в София, на която присъстват 38 души, от които само двама са земеделци по професия. Без да присъстват, със срещата се солидаризират още 12 човека³². В началото Никодим Попов информира, че има инициативен комитет от 13 души, отпреди десетина дни, и че са внесени подписи за възстановяването на БЗНС „Н. Петков“ и поделенията му пред ЦК на БКП и Държавния съвет. Крум Неврокопски апелира поради присъствието на хора от цялата страна тази по-представителна сбирка да се счита за възстановителна, на което Попов не възразява. Не всички спорове завършват по подобен начин. Изборът на ръководство довежда до множество пререкания и дори възниква инцидент, при който Милан Дренчев и Асен Сърбински се сбиват. На сбирката се взема решение присъстващите да се провъзгласят за Временен инициативен комитет, като за целта се съставя и Протокол №1, в който се посочват шест задачи: отмяна на закона за забрана на БЗНС „Н. Петков“ и неговото възстановяване; съдебна реабилитация на Н. Петков; избор на временно оперативно ръководство, което да продължава да настоява пред властите за постигане на горните цели; бъдещият печатен орган да се нарича *„Народно земеделско знаме“*; новоизбраното ръководство да определи отговорници по *„старите“* окръзи, които да изграждат инициативни комитети по места; временното ръководство да издири и определи помещение за своята дейност. В него е вписано и единодушно избраното временно ръководство, добило популярност в следствие като *„петорка“*, съставено от Никодим Попов, Милан Дренчев, Йосиф Петров, Сиво Чапаров и Иван Гинчев, съюзни дейци от периода 1944-1947 г., прехвърлили 70-те години. Изборът им е условен до по-разширен форум, като не се

³¹ ЦДА, ф. 158Б – Частични постъпления, л. 2-3

³² Според Димитър Баталов на срещата има 35 души, които представят и пълномощни за още четирима.

определя кой каква длъжност ще изпълнява. Йосиф Петров е избран и за представително лице. Бъдещата учредителна конференция се предвижда да бъде организирана в петнадесет дневен срок³³.

Първият документ на „петорката“ е призив от 26 ноември с апел към него. Апелът е да бъдат запознати с призива техните съмишленици и некомпрометираните членове на официалните дружби с цел приобщаването им, повсеместно да започне събиране на подписка за възстановяване на БЗНС „Н. Петков“, да се подготвят по двама делегати от бившите окръзи за предстоящата национална съюзна конференция, за която ще се получи допълнителна информация. Призивът е адресиран до Управителния съвет (УС) на БЗНС, до дружбите и членовете на БЗНС и до ЦК на БКП. Той съдържа сериозни упреци към БЗНС, което още веднъж потвърждава линията на конфронтация, но е свалена отговорността от редовите членове на дружбите, които се считат за манипулирани. Според призива преустройството на България не е възможно без възстановяване на БЗНС „Н. Петков“ и програмата му. Действията на ръководството на официалния БЗНС трябва да са *„да предаде Съюза в ръцете на демократичните сили за възстановяване на великата организация БЗНС“*³⁴.

Развитата през тези две седмици след Ноемврийския пленум дейност се подема и от „зелените“ земеделци в провинцията. На 26 ноември във Варна се провежда митинг, организиран от току-що създадените сдружения на „Екогласност“, НПС „Подкрепа“, БЗНС „Никола Петков“ и Независимия студентски съюз, който преминава изцяло под знака на критика на БКП и социализма. На 2 декември е първият митинг в Ямбол, където пред около 300 души ораторите от Клуб 273 и опозиционна земеделска група отправят *„злостни“* нападки към БКП и призови за реабилитация на Никола Петков и Г. М. Димитров³⁵. По същото време такъв се провежда и в Стара Загора, на който Тодор Кавалджиев призовава за отмяна за закона за разтуряне на БЗНС, Земеделския младежки съюз (ЗМС), Българския академичен земеделски съюз (БАЗС), но и публично напада БЗНС³⁶.

В първите дни на декември временното ръководство задълбочава контактите си с организиращата се опозиция и на 7 декември 1989 г. в заседателната зала на Института

³³ Началото..., с. 191-194; Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 38-40; Баталов, Д. В зората на прехода..., с. 183-184; Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 238-239; Огойски, П. Записки..., с. 372; Недев, Н. Милан Дренчев..., с. 163

³⁴ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 40-43

³⁵ Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 230, 252

³⁶ ЦДА, ф. 1314, оп. 1, а. е. 15, л. 5

по социология на БАН БЗНС „Н. Петков“ заедно с представители на опозиционни групи, движения и партии подписва политическото споразумение, с което се създава Съюз на демократичните сили (СДС)³⁷.

Във фокуса на земеделците обаче стои подготвяната конференция. Усилията на организаторите ѝ успяват и на 9 декември в София в киносалона на читалище „Петър Берон“ е открита Възстановителната конференция на БЗНС „Никола Петков“. Присъстват около 500 души, над 80% от които са над 60-годишни и почти всички са били в затвор или репресирани по друг начин. Тя е открита от Йосиф Петров, който предлага за неин председател Никодим Попов, за членове – Сиво Чапаров, Иван Гинчев, Стратия Скерлев – емигрант, за секретари – Крум Хорозов от Русе и Лазар Дългарьски от Пловдив, доклад е подготвил Милан Дренчев. Никодим Попов в приветственото си слово припомня за пътя, изминат през 1989 г., за апелите им и липсата на отговор от властите. Той предлага да се подаде ръка на земеделци, които не са успели да устоят на натиска, обаче са осъзнали грешката си, но не и на тези, които просто са искали облаги или власт, обявява се и за единство, което е одобрено и от делегатите. В речта си Милан Дренчев отрича това, че БЗНС няма вече кого да представлява и твърди, че 2/3 от градското население е тяхно, защото има непрекъснат достъп до селата и е свързано с тях. Обявява, че що се касае до конкретните задачи, които предстоят, те ще възникват и ще се решават според случая. На конференцията Дренчев информира, че възстановеният съюз се е включил в СДС и на митинга на 10 декември ще бъде обявено и възстановяването. Той призовава да се създават дружби и земсови³⁸ групи. Отправя апел към факторите на БЗНС – да подадат оставките си и да освободят дом-паметника „Александър Стамболийски“, а пък низовите им организации ще се приемат свободно.

Освен атаки срещу БЗНС на конференцията се чуват и по-обща мнения - за премахване на чл. 1, на първичните партийни организации, за многопартийна система, свободни избори, връщане на земята на селяните, трудова частна собственост и пр. На предложение да бъде създаден ЗМС, Никодим Попов споделя, че в София не са намерени хора и е добре да се организира по места, а впоследствие ще има събрание за него. Някои делегати искат информация за условията, при които БЗНС „Н. Петков“ е влязъл в СДС. Конференцията на моменти придобива силно емоционален характер,

³⁷ Симеонов, П. Голямата промяна 10.XI.1989 - 10.VI.1990. Опит за документ. София, 1996, с. 286-287

³⁸ Земсова група – група на Земеделския младежки съюз (ЗМС). Членовете на ЗМС са наричани „земсисти“.

свързан със спомените от миналото. Един от ораторите призовава за по-агресивни действия срещу властта, но от залата го освиркват и конференцията преминава в умерен, дори предпазлив дух.

На конференцията са приети програма и призив. Програмата на БЗНС е от 14 точки и залага като задачи възстановяването на БЗНС „Н. Петков“, БЗМС и всички дружби, провеждане на свободни избори и парламент с представители на всички слоеве, свобода и демокрация, земята да е на собствениците, но при издигане в култ на трудовата частна собственост, кооперативна обработка на свободни начала. Засяга и теми, свързани с промишлените предприятия, ролята на държавата в търговията, разделението на властите, деидеологизиране на образованието, околната среда, единодействие с прогресивните сили и др. Изборът на ръководство бива отложен и негласно за такова остава „петорката“. По време на конференцията Христо Костадинов отдава безвъзмездно дома си, който се намира на ул. „Емил Шекерджийски“, за седалище на БЗНС „Н. Петков“ и става негов първи дом след промените³⁹.

Ситуацията, при която трябва да се проведе възстановяването, е изключително сложна и динамична. Николапетковистите са предпазливи в политическите си действия, но все пак събитията от изминалия месец след промените извеждат някои същностни черти от поведението им. Една от особеностите при БЗНС „Никола Петков“ е наличието на силна мотивация за доказване в противоборство с БЗНС, наричан често „казионен“. Ако СДС търси легитимация в пряк, публичен диалог с БКП, николапетковистите виждат тази възможност в контакти и сблъсъци с официалния земеделски съюз. Важността на взаимоотношенията се определя от няколко фактора – общата социална база, традиционното желание за единство в редиците на БЗНС, водещо корените си от тежките разединения в исторически план и др. Тази особеност не отменя антикомунистическия патос на членовете на БЗНС „Н. Петков“, който му отрежда място в състава на СДС.

Същевременно сравнително бързото организиране в рамките на месец косвено доказва техните твърдения, че те действително успяват да поддържат връзки помежду си в предходния период, формирани на базата на общи идеи, преживявания и др.

³⁹ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 43-56; Огойски, П. Записки..., с. 372-375; Дългърски, Л. Земеделското (не)обединение. Пловдив, 2015, с. 14-19; Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 264

Между възстановяване и обединение (декември 1989 – 3 февруари 1990 г.)

След Възстановителната конференция работата по села и градове се динамизира. Възстановяват се дружби, членове на „оранжевия“ преминават към „зеления“ съюз, а също така и цели структури⁴⁰. Партийният щаб започва да се посещава от заинтересовани лица от различни краища на страната, идващи за инструкции, за печатни материали или за среща с някой от ръководството, от което предимно Милан Дренчев присъства ежедневно⁴¹.

Продължават и публичните изяви. На митинга на 10 декември 1989 г. множеството бурно акламира Петър Дертлиев от БРСДП (о) и Милан Дренчев, обявени като изстрадали репресии, затвори и лагери, стари политически опозиционери, които вижда за първи път⁴².

Из страната активността на симпатизантите на опозиционния съюз също продължава. На 10 декември 1989 г. в Хасково 200 души акламират ораторите и програмите на БЗНС „Никола Петков“ и БРСДП (о) и скандират: *„Диктатурата свалена – диктатурата остава!“*⁴³. На 14 декември 1989 г., от Инициативен комитет за възстановяване на БЗМС в Стара Загора е разпространено възвание към българската младеж, в което се апелира за незабавно възстановяване на младежката организация на БЗНС „Н. Петков“⁴⁴. Разпечатано обръщение от младежката земска организация в Ямбол също призовава за незабавно възстановяване на БЗМС⁴⁵. В края на месеца на митинг на „Подкрепа“, към който се присъединява колона от студенти, която тръгва от Студентски град и преминава по градските улици със скандирания и знамена, се чете и лозунг *„Български академичен студентски земеделски съюз – Никола Петков“*⁴⁶.

В информацията на МВР до Политбюро за нарастването на политическата активност след 10 декември 1989 г. се отчита и тази на земеделците. Според тях БЗНС „Н. Петков“ изгражда местни дружби, провежда регионални съвещания и започва акция за набиране на средства. На регионално съвещание в Ямбол с участие на около 150 представители на дружбите преобладават изказвания, в които се отричат

⁴⁰ Дългърски, Л. Земеделското..., с. 19

⁴¹ Огойски, П. Записки..., с. 375

⁴² Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 267

⁴³ Пак там, с. 270

⁴⁴ ЦДА, ф. 1314, оп. 1, а. е. 15, л. 5

⁴⁵ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 57-58

⁴⁶ Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 302

социализмът като политическа система и БЗНС – като „казионна“ организация, зависима от БКП, четат се писма с антикомунистически призови на бивши опозиционни земеделски дейци, емигранти във ФРГ. В организациите на официалния БЗНС в София, Бургас, Добрич и други места също се настоява за преминаване в опозиция и за многопартийна система⁴⁷.

В средата на декември 1989 г. започват разговори за обединяване на двата земеделски съюза. Ангел Димитров влиза във връзка с Милан Дренчев, който се съгласява да се проведат такива, но не и с участието на Страхил Гичев, който вече е провел възстановително събрание на БЗНС „Врабча 1“. Тезата на Дренчев е, че крилото на Димитър Гичев през 40-те години се е вляло в БЗНС „Н. Петков“⁴⁸.

На среща на софийския актив на БЗНС през декември 1989 г. в НДК, в присъствието на Ангел Димитров, Светла Даскалова и Иван Глушков, Крум Хорозов поставя въпроса дали Парламентарната група (ПГ) на БЗНС ще внесе в Народното събрание проектозакон, с който да отмени забраната на „зеления“ съюз. Светла Даскалова, министър на правосъдието, казва, че ПГ на БЗНС е готова да внесе проектозакон за анулиране на тази забрана. На излизане Хорозов е агитиран да не възстановяват БЗНС „Н. Петков“, а да се вляят при тях и те ще освободят места в ръководството⁴⁹.

Отношението на БЗНС и занапред продължава да е заангажирано с БЗНС „Н. Петков“. Инструкциите на Постоянно присъствие на БЗНС към началото на 1990 г. са да канят на събранията си и членове на опозиционния съюз⁵⁰. Следващото седалище, което получават „зелените“ земеделци на площад „Пенчо Славейков“, е отстъпено от Общинското ръководство на община „Средец“ именно със съдействието на Светла Даскалова. На мястото се е помещавал клуб на „оранжевия“ БЗНС⁵¹.

На организираната в началото на януари Национална кръгла маса и на заседанията ѝ, започнали от средата на месеца, БЗНС и БЗНС „Н. Петков“ имат свои представители, а последните включително и чрез Клуба на репресираните след 1945 г. Позициите на двете земеделски организации и отношението помежду им заслужават кратък преглед. БЗНС опитва да се държи разграничително от БКП, докато БЗНС „Н.

⁴⁷ Пак там, с. 286

⁴⁸ Димитров, Ан. Равносметката. София, 1998, с. 89

⁴⁹ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 59-60

⁵⁰ Огойски, П. Записки..., с. 381

⁵¹ Пак там, с. 376

Петков“ се заема повече с това да отблъсква опитите на БЗНС за сближаване, които достигат до директното предложение, отправено от Светла Даскалова на 12 февруари 1990 г., *„делегацията на Българския земеделски народен съюз "Никола Петков" на "кръглата маса" да последва нашия пример, да излезе от състава на Съюза на демократичните сили и да заеме място до нас, на третата страна на масата. Това ще бъде важна крачка за постигане на така желаното единство от всички сдружени земеделци в България“*. Вместо това се стига до отказ, допълнен с остри думи от страна на николапетковистите и обвинения към „оранжевите“. Жертва на словесния огън става Светла Даскалова⁵². Въпреки непримиримите позиции на опозиционните земеделци, самото участие на представители на БЗНС „Н. Петков“ на Кръглата маса е важно за общественото утвърждаване на партията като опозиционна сила.

През новата година участието на николапетковисти в „уличния натиск“ продължава. На 14 януари 1990 г. е насрочен митинг пред храм-паметника „Св. Александър Невски“. На него земеделците са представени от Петко Огойски, който е поздравен от Петър Берон, но последният заявява, че към участниците им в Координационния съвет на СДС има резерви, изразяващи се в липса на активност⁵³. На митинг, организиран от БЗНС „Никола Петков“ във Велинград на същия ден, доминират остри нападки срещу „номенклатурата“ и БКП, критики към МВР, искания за разследване престъпленията, извършени от Т. Живков и неговото обкръжение, за реабилитация на Н. Петков и другите жертви на комунистическия терор⁵⁴.

През януари се разширява и базата, използвана от николапетковистите. Покрай дискусиите на Кръглата маса на 21 януари Софийският народен съвет взема решение на СДС да бъдат предоставени две сгради – на ул. „Раковски“ №134 и на бул. „Дондуков“ №39, където след известни неуредици се настаняват организациите от коалицията и нейният създаващ се организационен апарат⁵⁵. На втория етаж на сградата на бул. „Дондуков“ земеделската организация получава няколко стаи, в едната се настанява група за създаване на ЗМС, а друга е избрана за редакция на бъдещия вестник „Народно земеделско знаме“⁵⁶.

⁵² Огойски, П. Записки..., с. 395; Недев, Н. Милан Дренчев..., с. 165; Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 322; Стенографски протокол от Първото пленарно заседание на Националната кръгла маса, 12 февруари 1990 [http://www.omda.bg/public/bulg/k_masa/1202/2.htm], посетено на 19.12.2020]

⁵³ Огойски, П. Записки..., с. 388-390

⁵⁴ Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 356

⁵⁵ Пак там, с. 379

⁵⁶ Огойски, П. Записки..., с. 388

Паралелно продължават и срещите между ръководствата на двата съюза. Според Димитър Луджев в своето желание да избегнат „*двуполюсна политическа система*“ ръководителите на БКП не само насърчават тенденцията към независимост на Земеделския съюз, но и негласно подкрепят усилията на неговото обновено ръководство да постигне обединение на всички земеделски организации и фракции. Те са информирани за проведената на 8 януари 1990 г. среща между председателя на БЗНС Ангел Димитров, Светла Даскалова и Виктор Вълков от Постоянното присъствие на БЗНС и Милан Дренчев, Трифон Мирчев, Йосиф Петров и Никодим Попов от БЗНС „Никола Петков“. На срещата се обсъждат процедурни въпроси за обединяване на БЗНС и е прието решение до една седмица да се създаде Акционен комитет, който да изготви указания за консолидиране на всички земеделски сили. Обединението се предвижда да стане в края на януари на съвместни конференции по места и в София. Само Милан Дренчев е по-резервиран и настоява за предварителна конференция на БЗНС „Никола Петков“. Междувременно ръководството на БЗНС дава указания сградите на партията да се ползват за събрания и където е възможно, да се предоставят помещения за клубове на БЗНС „Никола Петков“. На същата среща Ангел Димитров съобщава, че николапетковистите ще бъдат поканени за тържественото събрание на 15 януари 1990 г. по случай 90 години от създаването на Земеделския съюз и съжалева, че няма да пристигне от Париж Ценко Барев, въпреки специалната покана, отправена му от Виктор Вълков. На тържеството на 15 януари в Дом-паметника „Ал. Стамболийски“ присъства делегация на БЗНС „Никола Петков“, която поднася поздравления, посрещнати със скандирания: „Единство“. Петко Огойски държи реч, която е публикувана във вестник „Земеделско знаме“. Въпреки постигнатото сближаване между двете земеделски организации съществуват твърде много противоречия и лични антипатии, за да се стигне до обединение. БЗНС „Никола Петков“ продължава усилията за овладяване на дружбите на официалния БЗНС. Земеделските лидери-емигранти също са категорично против обединението. Все пак в средата на януари то още изглежда възможно⁵⁷.

Забелязват се обаче и нелогични действия от ръководството на БЗНС „Н. Петков“ при срещите им с това на БЗНС. По време на самите разговори се стига до единодушие, което след тях бива отхвърляно. Това навежда главния секретар на БЗНС Ангел Димитров на мисълта, че вероятно става въпрос за намеса на Държавна сигурност, която „*държи някои от тях [б.а. - николапетковистите] в ръцете си*“, а и според него БКП

⁵⁷ Луджев, Д. Революцията... Кн. 1, с. 366-368; Огойски, П. Записки..., с. 390-393

не е склонна да подкрепи обединението. При тази ситуация Димитров се обръща към Петър Младенов и го моли да нареди на съответните органи да не притискат николапетковистите. Младенов обещава и след няколко дни информира, че е дал необходимите нареждания, но у земеделския главен секретар остава съмнението, че може би не Младенов е човекът, който може да даде такава нареждане⁵⁸.

С важно значение за членовете на БЗНС „Никола Петков“ е тринадесетата сесия на Народното събрание, която започва на 15 януари 1990 г. и е с обществен фокус върху Законопроекта за отмяна на алинеи 2 и 3 от чл. 1 на Конституцията на България, декларация по националния въпрос и др. Една от точките от дневния ред разглежда *„Доклад на парламентарната комисия за разглеждане и решаване на някои неотложни въпроси, свързани с допуснати деформации и нарушения на законността в държавния, общественя и стопанския живот, в това чисто и разглеждане на законопроект за отменяне на Закона за забраняване и разтуряне на Българския земеделски народен съюз – Никола Петков, и всичките му поделения“*⁵⁹. Във второто заседание от деня Андрей Луканов изнася пред народните представители доклада на парламентарната комисия, в който се заявява, че комисията е разгледала *„основанията за предприетите политически, съдебни и административни репресии срещу БЗНС – Никола Петков, в т. ч. срещу секретаря на тази партия Никола Петков, Димитър Гичев и техни последователи“* и стига до извод, че *„тези репресии, предприети в условията на рязко изостряне на международната обстановка и вътрешнополитическите борби, са противоконституционни и незаконосъобразни“* и като *„нарушение на парламентарната практика трябва да се оцени приемането на закон за прекратяване на БЗНС – Н. Петков, и отнемане на мандата на неговите народни представители“*. На основата на тези заключения, комисията предлага на Народното събрание решение в този дух, като в неговия раздел I, т. 2 се посочва, че *„обявява политическа и гражданска реабилитация на Никола Димитров Петков и Димитър Любомиров Гичев, както и на другите осъдени и репресирани по политически причини мотиви техни последователи“*. Като разглежда самия закон за разтуряне, комисията стига до извода, че приемането му не почива върху солидни правни и политически основания. Във връзка с това тя подкрепя предложението на

⁵⁸ Димитров, Ан. Равносметката..., с. 226-228

⁵⁹ Стенограма от пленарно заседание на IX Народно събрание, 15.01.1990. Първо заседание, с. 3-4 [<https://www.parliament.bg/pub/StenD/2020081103280015.01.1990.pdf>], посетено на 11.12.2020 г.]

членовете на БЗНС в състава ѝ за отмяна на закона още на същата сесия чрез законодателно предложение⁶⁰.

Виктор Вълков от БЗНС представя законопроекта за отмяна на Закона за забрана и разтуряне на БЗНС „Н. Петков“, като мотивите са, че той е приет в противоречие с действащата по това време Конституция от 1879 г., такава е и отнемането на мандатите, тъй като такъв акт не е предвиждан от основния закон, макар че с Наредбата-закон от 1945 г. за избиране на народни представители е предвидена такава възможност, но при определени предпоставки, които в случая липсвали. Той изтъква още мотиви, свързани с несъстоятелни обвинения спрямо дейците на опозиционния съюз. Според Вълков се налага обявяването на пълна политическа реабилитация на БЗНС „Н. Петков“, на Н. Петков, Д. Гичев и на други жертви на „командно-административната система“⁶¹.

По темата се изказва и министърът на правосъдието Светла Даскалова, която напълно подкрепя предложението. Както и за касирането на опозиционните депутати, още повече че самата тя е една от тях през 1947 г. Тя заявява, че този акт на Народното събрание се очаква от сдружените земеделци⁶². Изказват се по темата още Гиньо Ганев и Железан Райков.

На третото заседание, започнало в 20 ч. на същия ден, Законодателната комисия с докладчик Александър Димитров предлага кратък законопроект от три параграфа: 1. Отменя Закона за забраняване и разтуряне на БЗНС „Н. Петков“ и всичките му поделения и секции. 2. Изпълнението се възлага на министъра на правосъдието. 3. Влиза в сила от деня на обнародването му в Държавен вестник. Станко Тодоров го предлага веднага за гласуване, като против е един, а въздържалите се – трима⁶³. Това решение на Народното събрание дава възможност на николапетковистите да развият своята дейност напълно легално и също така увенчава с успех едно от основните им искания в предходните 10 месеца.

През януари 1990 г. се провеждат множество срещи и общи събрания между дружби на БЗНС и БЗНС „Н. Петков“ в страната. Съвместно е отбелязана и 90-

⁶⁰ Стенограма от пленарно заседание на IX Народно събрание, 15.01.1990. Второ заседание, с. 87-91 [[https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200812034644II_15.01.1990%20\(3\).pdf](https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200812034644II_15.01.1990%20(3).pdf)], посетено на 11.12.2020 г.]

⁶¹ Пак там, с. 92-94 [[https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200812034644II_15.01.1990%20\(3\).pdf](https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200812034644II_15.01.1990%20(3).pdf)], посетено на 11.12.2020 г.]

⁶² Пак там, с. 94-95 [[https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200812034644II_15.01.1990%20\(3\).pdf](https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200812034644II_15.01.1990%20(3).pdf)], посетено на 11.12.2020 г.]

⁶³ Стенограма от пленарно заседание на IX Народно събрание, 15.01.1990. Трето заседание, с. 111 [https://www.parliament.bg/pub/StenD/20200811051422III_15.01.1990.pdf], посетено на 11.12.2020 г.]

годишнината от основаването на БЗНС в гр. Пловдив на 22 януари 1990 г. На нея Трифон Мирчев, временен председател на Областната организация на БЗНС „Н. Петков“, информира и за водените преговори между контактни групи на двата съюза и призовава членовете на БЗНС да се вляят в БЗНС „Н. Петков“. В Пловдивско обаче се разгаря и остра борба между самите членове на БЗНС „Н. Петков“ Трифон Мирчев и Вангел Горов, авторитетни, преминали през лагери и затвори, дейци. Първият е подкрепян от централното ръководство, а вторият е влиятелна фигура на местно ниво, земсист от времето на Ал. Стамболийски. Проблемът води до забавяне на възстановяването на дружбите⁶⁴. В перспектива там ще се организират едни от най-активните и големи местни земеделски структури.

Освен в посока възстановяване на дружбите и опити за привличане на членове от БЗНС николапетковистите търсят сътрудничество и със земеделската емиграция. Още в края на 1989 г. те се свързват с дъщерята на Г. М. Димитров – Анастасия Мозер, а в началото на 1990 г. е обявено, че всички членове на Българския национален комитет на изгнание са приети за членове на възстановения БЗНС „Никола Петков“⁶⁵.

Според анализите на МВР в края на януари в страната се очертават три политически центъра: „обновената“ БКП, СДС, който „набира сила“ и един евентуален „блок“ между БЗНС „Н. Петков“ и БРСДП с тенденция към сближаване с водещия все по-независима политика БЗНС. Но далеч по-ясна представа за новата политическа стратификация и настроения на българските граждани дава изследването на общественото мнение, проведено на 18-20 януари 1990 г. от научен колектив от Института по социология при БАН. Анкетирани са 2675 граждани. Одобрението на БЗНС „Н. Петков“ е 30,5%, при БРСДП – 23,9%, а БЗНС има 47,6%. На въпроса за кого ще гласуват, ако в момента се проведат избори, анкетираниите отговарят: за БЗНС – 8,7%, за СДС – 13,6%, но БЗНС „Н. Петков“ има самостоятелно 2,5%, БРСДП – 2,2%. Според научния екип тази картина е временна с оглед на нестабилната политическа обстановка⁶⁶. Прави впечатление, че николапетковистите не се радват на по-високо одобрение от обновяващия са БЗНС, същевременно интерес предизвиква и близостта му с БРСДП при евентуален вот, нещо което е доста по-различно 40 години по-рано, но роля в това отношение играят и стабилните позиции на „оранжевия“ съюз.

⁶⁴ Дългърски, Л. Земеделското..., с. 22-23, 36-38

⁶⁵ Мозер, Ан. Щрихи от един живот в трудно време. София, 2019, с. 78

⁶⁶ Луджев, Д. Революцията... Кн. 1., с. 380-381

Възникналата патова ситуация с обединението води до национална конференция на БЗНС „Н. Петков“ на 3 февруари 1990 г., проведена в салона на Народната опера. На конференцията присъстват Желю Желев, Петър Дертлиев, Радой Ралин, Христофор Събев, а от ръководството на БЗНС – председателят му Ангел Димитров, Светла Даскалова и Александър Асенов Стамболийски. На нея Никодим Попов посочва, че главна причина за организирането ѝ е обединяването на разпилените земеделски сили. Това обаче не пречи на Попов и Милан Дренчев да нападат казионния БЗНС и да лансират идеята за вливането му в БЗНС „Н. Петков“. Александър Стамболийски, внук на именития водач, е допуснат за изказване, но при предложената от него идея за равнопоставено обединение е принуден да слезе от трибуната, а делегацията на БЗНС напуска. Голямата част от другите делегати подкрепят ръководството - Михаил Михайлов настоява „оранжевите“ членове да бъдат приемани в БЗНС „Н. Петков“, а Крум Хорозов заявява, че „оранжевите“ искат преговори с цел подялба на ръководните места в обединения БЗНС. Чуват се обаче и гласове против конфронтацията. Трифон Мирчев, макар в изказването си да упреква БЗНС, че не изтегля своите министри от правителството, изразява критичност към работата на Националната кръгла маса и към николапетковистите в нея, оспорва законността на избора на Милан Дренчев да представлява съюза и настоява за избор на ново ръководство, поради което е свален от трибуната от Иван Гинчев. Железан Райков също оспорва избора на ръководство и събира група за протест, която дори организира конференция през март 1990 г. Въпреки възникналото напрежение Милан Дренчев успява да овладее страстите и в заключителното си слово оценява, че на националната конференция на БЗНС „Никола Петков“ се е чуло мнението на неговите членове как трябва да се постигне обединението, а именно с идеите на Ал. Стамболийски, но върху платформата на БЗНС „Н. Петков“. В последвалите разговори между ръководствата на двата земеделски съюза обединението се обвързва с условие за излизане на БЗНС от правителството и на БЗНС „Н. Петков“ от СДС⁶⁷.

Острият тон на конференцията е отразен и в откритото писмо до участниците ѝ от Иван Глушков, публикувано във вестник „Земеделско знаме“ няколко дни по-късно. Той я сравнява с митинг и изтъква своето разочарование – *„много емоции, много спомени, но малко оригинални и конструктивни идеи за настоящето и бъдещето“*. Констатира, че за повечето присъстващи въпросът за единството не стои и те просто си

⁶⁷ Дългърски, Л. Земеделското..., с. 28-34; Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 60-61; Огойски, П. Записки..., с. 387; Луджев, Д. Революцията в България 1989-1991. Книга 2. София, 2012, с. 25

поставят за цел да „разгромят“ БЗНС, да „заграбят неговите членове“ и да превърнат ръководството му в „генерали без армия“. Глушков също отбелязва прекъсването на Ал. Ас. Стамболийски и отнемането на думата на Трифон Мирчев⁶⁸.

В двата месеца след възстановителната конференция от 9 декември сред николапетковистите се развиват някои процеси, които се забелязват още от предходните етапи. Споменатият „лагерен актив“ се трансформира в своеобразен капитал, който те „харчат“ за засилване на обществените си позиции. Той е използван и при силното противопоставяне на БЗНС, което стига на моменти до границата на открит конфликт, допълнен с тежки обвинения. Същевременно силното обвързване с личността на Никола Петков продължава да се приема за отличаващ момент. Подобно персонифициране на политическите идеи се наблюдава често при два случая. При първия, това се налага с идеята да бъдат достигнати повече поддръжници, като в конкретния случай акцентът пада върху това, че се касае за наследници на обесения лидер в борба комунистите. По тази линия може да се тръгне и към паралели и с националния герой на страната – обесен в борба с турците. Без съмнение в тази идея не липсва емоционален заряд, който може да се експлоатира в условията след 10 ноември. Вторият случай е не по-рядко срещан. При него персонификацията се проявява при криза в идеите. Николапетковистите страдат от липса на обществен опит. Програмата и идеите, които предлагат, са тези от 1945-1947 г., изменени поради съвременните условия. Въпросът, който възниква тук, е при кого е кризата – при субекта и неговата невъзможност да формулира идеи и визия или при обекта, който не възприема вече изказаните и те трябва да му се персонифицират.

Организационно и структурно развитие на съюза до регистрацията му

На 8 февруари 1990 г. е сформирано правителство на Андрей Луканов, в което официалният БЗНС отказва да вземе участие. С това е свързано и вече споменатото предложение на Светла Даскалова за формиране от земеделците на „трета“ страна на Кръглата маса, последвано от отказа на Милан Дренчев, който посочва, че, първо, те са лоялни участници в СДС, и второ, неучастие в правителството не означава неучастие във властта⁶⁹.

⁶⁸ В. Земеделско знаме, бр. 26/Об.02.1990, с. 2

⁶⁹ Желев, Ж. Въпреки всичко..., с. 316-317

Въпреки напрежението между „оранжеви“ и „зелени“ първите дават достъп до вестник „Земеделско знаме“. Публикуват се дори статии, съдържащи отрицание спрямо БЗНС. „Зелените“ в публикациите си получават помощ както от главния редактор Драгомир Шопов, така и от зам.-главните редактори Борис Чакъров, Георги Хинчев и Тодор Минев. Тази възможност за изява не отказва николапетковистите от желанието им за възстановяване на своя вестник. Излизащият от 9 февруари 1990 г. в. „Демокрация“ също не ги отклонява от целта и така се стига до първия брой на вестник „Народно земеделско знаме“ на 27 февруари 1990 г., официален печатен орган на БЗНС „Н. Петков“⁷⁰.

На 27 февруари 1990 г. се открива XXXVI Извънреден конгрес на БЗНС. На него присъства група от БЗНС „Н. Петков“ начело с Милан Дренчев, Йосиф Петров и др. По време на конгреса се стига до опит за обединение и макар николапетковистите да нямат пълномощно, те излъчват контактна група и постигат споразумение, което гласи, че БЗНС и БЗНС „Н. Петков“ се обединяват в единен БЗНС, а на 24 март трябва да се проведе Национална обединителна конференция, на която да се приеме устав, програма, предизборна платформа, избор на ръководни органи. Новината е известена на медиите и бързо обхожда страната. Това, което последва обаче, се оказва сложен за нареждане пъзел от лични и групови интереси, които в крайна сметка довеждат до провал на този опит. В него отново стои спорът „в или със СДС“, а акцията някои обявяват за „цирк“. Немалко членове и на двата съюза категоризират провала като вреден. Още повече погледнато през призмата на това, че на конгреса Светла Даскалова обявява, че БЗНС е нараснал до 130 хил. членове, а няколко седмици по-късно Никодим Попов ще обяви близо 100 хиляди такива на БЗНС „Н. Петков“. Освен тези огромни членски маси николапетковистите отчитат и това, че „оранжевите“ разполагат с квалифицирани кадри, които биха били полезни, ако успеят да вземат властта⁷¹.

БЗНС „Н. Петков“ успява да увеличи членския си състав през тези месеци, но стихийно. На десетки места се появяват по повече от едно „легитимно“ избрано ръководство на съответната дружба. Продължават да се отправят обвинения и квалификации към „оранжевите“, които били „предатели“, „никога не били земеделци“, „бивши агенти на ДС“. Упреци има и към такива, които вече са преминали

⁷⁰ Огойски, П. Записки..., с. 401-402

⁷¹ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 61-66; Огойски, П. Записки..., с. 403-404; Баталов, Д. В зората на прехода..., с. 185; Луджев, Д. Революцията... Кн. 2, с. 83-84, в. Народно земеделско знаме, бр. 2/Об.03.1990, с. 1

в редиците на възстановения съюз⁷². Обратната страна също има мнение по въпроса и се коментира, че *„петковските реакционери и чорбаджии започнаха да се зъбят“, „народната власт ги изучи, благодетелстваха се, взеха най-добрите служби и сега се готвят да посрещнат капиталната демокрация“*⁷³.

В такива условия и при втвърдяване на позициите за евентуално обединение ръководството на БЗНС „Н. Петков“ взема решение бъде организирана трета национална конференция на 17 март 1990 г. Тя е обявена като *„работна“* и че ще разгледа две основни теми. Първо конференцията ще обсъди и определи организационната структура на съюза и ръководните органи от дружбите по местоживеене до Върховния съюзен съвет, ще се уточнят отношенията спрямо останалите демократични сили, ще се обсъди подготовката на конгрес, до който трябва да се обсъди съюзният устав и програма. Другата основна тема е *„единството“*⁷⁴.

Третата съюзна конференция на БЗНС „Н. Петков“ се провежда в кино „Петър Берон“. Открита е от главния редактор на в. „Народно земеделско знаме“ Йосиф Петров. Председателят на мандатната комисия Велин Керимов докладва, че липсват само двама делегати и дава думата на водещия Сиво Чапаров, член на временното ръководство. Пръв слово държи другият член ръководството Никодим Попов, който обявява, че в дружбите членовете заедно с неотчетените приближават 100 хиляди⁷⁵ и обръща внимание, че трябва да се работи в посока възстановяване на земеделските младежки организации. След него думата взема Милан Дренчев, който обявява, че БЗНС „Н. Петков“ е *„със и във“* СДС, защото последният *„ратува“* за земеделските идеали и целите са общи и няма да се удаде шанс на заинтересованите от разделянето им. За земеделското единство обявява, че БЗНС е бил слят с БКП и *„тогава за какво обединение може да става дума?“*, че тези, които нямат вина, трябва да се освободят от *„шепата властолюбци-продажници“*, но иначе БЗНС „Н. Петков“ все още е за пълно организационно и идейно-политическо единение. След словото на Дренчев е приет временен устав⁷⁶.

Делегатите изказват мнение, че *„единението“* ще стане не по пътя на обединение *„отгоре“*, а *„отдолу нагоре“*. Но към този момент натискът на николапетковистите към

⁷² Огойски, П. Записки..., с. 406

⁷³ ЦДА, ф. 1908к, оп. 1, а. е. 959, л. 1. Из Писмо от гр. Кърджали до П. Родопски, 31.05.1990

⁷⁴ в. Народно земеделско знаме, бр.3/13.03.1990, с. 1

⁷⁵ Тази бройка се оспорва от други дейци на съюза, според които не е имало надежден механизъм за преброяване на съюзните членове.

⁷⁶ в. Народно земеделско знаме, бр.4/20.03.1990, с. 1-2

дружбите на БЗНС не дава резултат и по оценка на МВР 90% от членската му маса има негативно отношение към СДС, а ръководството на БЗНС възприема по-твърд курс към БЗНС „Н. Петков“⁷⁷.

Конференцията гласува и резолюция, която очертава три основни насоки за бъдещата дейност на съюза: *„Първо: Спасение на България от стопанската криза като се възстановят икономическите функции на селото, чрез закон за връщане и предаване земята в частно-трудова собственост на тези, от които е взета и които я искат, за да я обработват с право на наследяване. Възвръщане на истински кооперативни форми на стопанска дейност, развитие на туризма и леката преработваща промишленост, спиране на излишната индустрия, ограничаване химизацията на почвата и обезпечаване екологичната защита на природната среда. Второ: Възстановяване авторитета и достойнството на България като държава и на властта в нея пред нейните граждани, съседните държави и света. Политически мир и граждански ред чрез всестранна демократизация: многопартийност, демократична конституция, свободна изборност, свобода на вероизповеданията и етническото самосъзнание. Трето: Постигане на пълно идейно и организационно единство на всички земеделски сили, за да бъде годен Съюзът за историческата си мисия за национално спасение. За целта да продължи с неотслабващи темпове възстановяването на дружбите, възстановяването на Младежкия съюз, преодоляването на натрупания от години страх по места...“*. След гласуване на резолюцията, залагаща основните задачи на съюза, макар по-скоро теоретично и пожелателно, се пристъпа към избор на ръководни органи. Избран е Управителен съвет от 72 члена с председател Иван Гинчев. На първото заседание на Управителния съвет на 18 март 1990 г. се избира и Постоянно присъствие от 15 души⁷⁸.

Постоянното присъствие от своя страна се събира на заседание на 19 март и се конституира както следва: Милан Дренчев – главен секретар, Никодим Попов – организационен секретар, Йосиф Петров – главен редактор на в. „Народно земеделско знаме“, Велин Керимов – административен секретар, Михаил Михайлов – финансов секретар, Крум Неврокопски – секретар по идеологическите въпроси, а за членове на Постоянното присъствие остават: Иван Гинчев, Иван Йотов, Йордан Кукуров, Крум

⁷⁷ Луджев, Д. Революцията..., Кн. 2, с. 98

⁷⁸ в. Народно земеделско знаме, бр.4/20.03.1990, с. 1-2

Хорозов, Петко Учкунув, Сиво Чапаров, Стоян Спасов, Тодор Кавалджиев, Тодор Семков⁷⁹.

На първото заседание на Постоянното присъствие се води спор каква да е формата на управление – Председателство или Секретариат, но Тодор Кавалджиев твърдо заявява, че традиционно БЗНС има главен секретар и се приема да е Секретариат. При избора за главен секретар Сиво Чапаров предлага Никодим Попов, като юрист и заради заслугите му през 1989 г., а Йосиф Петров издига кандидатурата на Милан Дренчев, тъй като обществеността го е приела като основна фигура. Иван Гинчев също подкрепя Никодим Попов, защото е нужен юрист. Тогава по разказа на Крум Хорозов Милан Дренчев започва да симулира криза, при което Йосиф Петров, Михаил Михайлов и Крум Неврокопски молят Никодим Попов да му отстъпи. В крайна сметка с 9 на 6 гласа Милан Дренчев е избран пред Никодим Попов⁸⁰.

По време на конференцията се разгарят и остри спорове относно предложена резолюция за земята. Конфликтът е по оста *„земята на този, който я обработва“* – *„земята на този, на когото принадлежи“*. Общата позиция, застъпена в резолюцията, клони към първия вариант, при което се чува остро негодуване, че това *„е комунизъм“*. Противоборството я сваля от дневен ред към този момент⁸¹. Спорът е съществен, тъй като е фундаментален от идеологическа гледна точка, съпоставим с този *„ляво-дясно“*, създавал разделение сред земеделците и на по-ранен етап.

В края на март и през първата седмица на април продължава преговорите по темата за единството. Отново се стига до споразумение от контактните групи, което на по-късен етап е отхвърлено. Преговорите се провеждат при настъпателно поведение на „зелените“ и приемане на поставените искания от БЗНС. Последните обаче не могат да отстъпят относно отношенията на бъдещия, обединен съюз спрямо СДС. Ръководителите на БЗНС искат да бъдат отделен субект в политическия живот. Съществува и тревога, че участие в СДС ще доведе до голямо напускане на членове. Последното се подкрепя и от изказвания на членове на УС на БЗНС, които искат по-сериозна защита на съюзните позиции от страна на ръководството⁸².

⁷⁹ в. Народно земеделско знаме, бр.6/03.04.1990, с. 1

⁸⁰ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 67-70

⁸¹ Огойски, П. Записки..., с. 395-401

⁸² Огойски, П. Записки..., с. 408-410; Дългърски, Л. Земеделското..., с. 19-20, 27-28; Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 74-75

Темата за единството започва да тежи на БЗНС „Н. Петков“, тъй като отнема време и енергия на Постоянното присъствие, което трябва да се справи и с раздори в някои окръжни центрове. От своя страна то се събира твърде рядко в тези важни седмици⁸³, вероятно и поради възрастта на част от своите членове.

На фона на организационното и структурно развитие на николапетковистите през февруари и март, което основно се състои в избор на ръководство и издаване на печатен орган, логично се стига и до съдебна регистрация. В средата на месец април Софийският градски съд обявява, че на основание Закона за партиите вписва в регистъра на политическите партии под №1 от 16.04.1990 г. *„промени в устава, състава на постоянното присъствие и представителството“* на БЗНС „Никола Петков“, с което и юридически е възстановена дейността на съюза. Партията се представлява от нейния главен секретар Милан Дренчев⁸⁴.

Регистрацията на партията не може да се тълкува като абсолютен край на възстановителния процес. Земеделската традиция предвижда провеждане на съюзен конгрес. Такъв БЗНС „Никола Петков“ провежда чак през пролетта на 1991 г.

Заклучение

За периода от началото на 1989 г. до април 1990 г. Българският земеделски народен съюз „Никола Петков“ успява от забранена със закон организация да се превърне в партия със завършена организационна структура, десетки хиляди членове, възстановени местни организации, собствен печатен орган, официална регистрация и придобита обществена тежест. Дейците на съюза успяват да реабилитират личността на Никола Петков и неговите последователи, да окажат натиск за отмяна на закона за забрана на съюза им. Погледнато през призмата на поставените цели в периода февруари – декември 1989 г., съюзът успява да ги изпълни почти изцяло.

Проблем се оказват отношенията с БЗНС и желанието за политическо единство на сдружените земеделци. Наличието на конкурентен земеделски съюз води до силна мотивация за доказване и легитимация на николапетковистите именно в противоборство с БЗНС, развила се в периода ноември 1989 – април 1990 г. Тази особеност не отменя и антикомунистическия патос на БЗНС „Н. Петков“, отреждащ му

⁸³ Хорозов, Кр. Проиграна борба..., с. 71, 73

⁸⁴ Държавен вестник, бр. 32, 1990, с. 16

място в СДС, което е и една от причините за провала на земеделското политическо обединение към този момент и компрометирането на идеята за изграждане на трети политически център в началото на българския преход.

Библиография:

1. Централен държавен архив, ф. 1314 – Тодор Колев Кавалджиев
2. Централен държавен архив, ф. 158Б (Частични постъпления) - БЗНС (об.) - Никола Петков
3. Централен държавен архив, ф. 1908к – Петър Атанасов Родопски

4. Държавен вестник
5. Земеделско знаме
6. Народно земеделско знаме

7. Баталов, Димитър. В зората на прехода (от март 1989 до март 1990) – В: 100 години БЗНС. Юбилеен сборник. Пловдив, 2000.
8. Димитров, Ангел. Равносметката. София, 1998.
9. Дългърски, Лазар. Земеделското (не)обединение. Пловдив, 2015
10. Желев, Желю. Въпреки всичко. Моята политическа биография. София, 2005.
11. Луджев, Димитър. Революцията в България 1989-1991. Книга 1. София, 2008.
12. Луджев, Димитър. Революцията в България 1989-1991. Книга 2. София, 2012
13. Мозер, Анастасия. Щрихи от един живот в трудно време. София, 2019.
14. Началото. СДС – политически обзор и хронология. Съставител Калин Йосифов. София, 2008
15. Недев, Недю. Милан Дренчев. Идеология и борби. София, 1996
16. Огойски, Петко. Записки по българските страдания 1944-1989 г. Книга трета. София, 2000
17. Радева, Виолета К. Обол за лодкаря Харон. Всеки живот е роман. Русе, 2016

18. Симеонов, Петко. Голямата промяна 10.XI.1989 - 10.VI.1990. Опит за документ. София, 1996
19. Хорозов, Крум. Проиграна борба. Факти и документи. София, 2001.
20. <https://www.parliament.bg> [прегледан 14.12.2020]
21. <http://www.omda.bg/> [прегледан 14.12.2020]

ASPECTS OF THE RESTORATION OF THE BULGARIAN AGRARIAN NATIONAL UNION "NIKOLA PETKOV" (1989-1990)

Nikola Shindarov

The article presents aspects of the process of restoration of the Bulgarian Agrarian National Union "Nikola Petkov" from the beginning of 1989 to April 1990, when the union was registered as a political party. The growing interest in the Bulgarian transition leads to the need to study the parties that have directly or indirectly influenced the processes in the country. The study focuses on moments of political activation of opposition-minded agrarian activists, their calls to rehabilitate the personality of Nikola Petkov and legalization of their union, their organizing, passing through three party conferences, as well as the attitude to the officially existing agrarian union, viewed through the prism of the idea of unity of agrarian political formations. This article examines the main problems that the nikolapetkovists (as they are called) face in building their organization. The article is divided into four parts, representing chronologically the development of the processes. Periodicals, archival documents, memoirs and research for the period were used as sources in the research.

Keywords: Bulgarian Agrarian National Union "Nikola Petkov", BZNS, transition, opposition